

Divanü Lûgati't Türk'teki Botanik Terimlerinin Kazak Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde Görünümleri

Nigar Oturakçı
Çukurova Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
noturakci@cu.edu.tr

Özet: Bu çalışmada Divanü Lûgati't Türk'te yer alan botanik terimlerinin Kazak Türkçesindeki ve Türkiye Türkçesindeki görünümleri değerlendirilecektir. Divanü Lûgati't Türk'te yer alan ve Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde aynı sözcükle karşılanan botanik terimlerinin incelenmesi yanında, söz konusu eserde geçen ve yalnızca Türkiye Türkçesinde yaşayan ya da yalnızca Kazak Türkçesinde var olan botanik terimlerine de değinilecektir.

Anahtar Sözcükler: Divanü Lûgati't Türk, botanik terimleri, Kazak Türkçesi, Türkiye Türkçesi.

Abstract: In this study, botany terms which are in Divanü Lûgati't Türk, are going to utilize Kazak Turkish and Turkey Turkish views. On the side of these botany terms which are the same in Kazak Turkish and Turkey Turkish, it is going to mentioned that these botany terms which are only live in Turkey Turkish or endure in Kazak Turkish.

Key Words: Divanü Lûgati't Türk, botany terms, Kazak Turkish, Turkey Turkish.

I

“Dilimin sınırları dünyanın sınırlarıdır.” diyen Wittgeinstein, dil ile insan yaşamının birbirine ayrılmaz bir bütün hâlinde geçtiğini ifade ederek, insan dünyasının ancak kullandığı dil kadar var olduğuna işaret eder. Düşüncenin sese dönüşmüş biçimi olan dil, konuşulduğu her toplumda, yerde, milliyette sosyal yaşamın etkisiyle bir takım ortaklıklar doğurur. Hukuk, tıp, anatomi, coğrafya, matematik, kimya, otomotiv, biyoloji, zooloji vs. pek çok terim grubu, dilden dile farklı ses değerleriyle ifade edilse de aslında aynı amaca hizmet eder ve dış gerçekliğin sessel ifadesini oluşturarak iletişimi sağlar. Çalışmamızda işte bunlardan biri olan botanik terimleri esas alınmış ve tarihî bir eserden hareketle iki eş zamanlı dil, Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesi kıyaslanmaya çalışılmıştır. Böylelikle aynı dilin farklı lehçelerini konuşan iki topluluğun, Türkiye Türkleri ile Kazak Türklerinin dünyalarının botanik terimlerinde ne kadar kesiştiği ya da benzeştiği gözlenmiştir.

Aral Gölü - Hazar Denizi bölgesinden olan Kuzey grubu Türkçelerinden Kazak Türkçesi ile Batı grubu Türkçelerinden olan Türkiye Türkçesi arasındaki ortaklıkları botanik terimleri açısından görebilmek ve aslında bu ortaklığın 11. yy. kadar uzak bir tarihten başladığını ortaya çıkartmak amacıyla olduğumuz bu çalışmada, bize kaynaklık eden eser, Divanü Lûgati't Türk'tür.

Divanü Lûgati't Türk, Türk dili tarihi açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. 11. yüzyılda Kaşgarlı Mahmud tarafından kaleme alınan eser, Araplara Türkçeyi öğretmek amacıyla Arapça olarak meydana getirilmiş bir sözlük çalışmasıdır. Yaklaşık 7500 Türkçe madde başının yer aldığı eserde, o dönemin ölçünlü diline ait pek

çok ipucu elde etmek mümkündür. 11. yüzyılın söz varlığını yansıtan bu büyük eserde, Ingeborg Hauenschild tarafından tespit edilmiş 166 botanik terimi bulunmaktadır¹. Bu çalışmadan hareketle yapılan incelemede, Divanü Lûgati't Türk'te yer alan botanik terimi sayısının aşağıda da sıralandığı üzere 155 olduğu belirlenmiştir: *ađrıķ / ayrıķ, alma / almıla, aluç, aluçın, amşuy, aņduz, aba başı, armut, arpa, arpağan, artuç, arubat, asurtıgu ot, aşıķ, atğaķ, awılķu / afilģu, awujģun, awya, azģan, egir, erük, bamuķ, basar, b(e)z(i)nç, bibli, batmul / butmul, bitrik, boy, buęa / boz buęa / sarığ buęa, buğday, bujin, bulģuna / malģuna / yılģın, burçaķ, buturęaķ, büken, büsteli / püstüli, bütüğe, çagmur / çamģur, çahşu, çarun, çavju, çiniştürük, çeňlik, çıpķan / çıpıķan, çikin, çim, çümgen, çından, çünüük / şünüük, dava, dünüşge, eldrük / ilrük, geşür / gezer / gizri, ħüçünek, ingek küçi, inliç, ışģun / kuşģun / uşģun, kebez / kepez, kekre, keküş, kelep, kenpe, kewrek neę, kewrik, kümürken / kümürgen / kewürken / küwürken / küwürgen, küç, kürküm, kürt, kabak, kağığ, kağun, kamęaķ, kamaş, karaķan, karamuķ, kara ot, karęaķ tarmaķ, kaşaaķ, kayacuķ, kıçı, konaķ / koyaaķ, koru, kuçģundi, kumlaķ, kosıķ / kosuķ, limgen, mandar, murç, uğlı, ülike, saręan, sarmusaķ / samursaķ, sarığ erük, sarığ turma, sarķaaç, senkeç / seņeç, sipüt, sığun otı, sınçģan kıatı, soğan / soğun, söğüt / söküüt, sunu, süksük, süt ötrüm, süzģün, şamuşa, şaw, şekirtük, şuğlu, şünle, tağna yawa, tariğ, tarmaz / turmuz, tawęaç yudası, tawılģuç / tawılķu, tirek, tit, toęraķ, toę kamaş, topulęaķ, toy, turma, tuturķan, tülüğ erük, tüşķün / tüşürķün, uç, ulyan, üęür / yüğür, üzüm, üjme, yapçan / yawçan, yaęaķ, yaę üğüri, yakrıķan, yandaķ çeker / yandaķ tiken, yapuşęaķ, yarpuz, yava / yawa / yafa, yafışģu / yumuşęa, yiz, yığığ ot, yiken, yigde / yikte / bar yigde, yımirtęa, yimşen, yitim, yorınça / yorınçęa, yöręenç, yolduręa / yoldruğa, yumęaķ tene, yuñ / yüñ, yüğürgün / üğürgen, yüzerlik, zaręunçmud, zerenze.*

II

Divānū Lūgati't Türk, Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde Ortak Olan

Botanik Terimleri

Çalışmamızın bu bölümünde Divanü Lûgati't Türk'te geçmiş ve günümüz Kazak Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde hâlen kullanılmakta olan botanik terimlerine yer verilmiştir. İncelemenin koyu ve italik yazılan ilk maddesi, kelimenin

---

¹ HAUENSCHILD, Ingeborg (1994), *Journal of Turkology, Volume 2, Number 1*, "Botanica im Divan lugat at turk", Molnar&Kelemen Oriental Publishers, Hungary, s. 25-100.

Divānū Lüğati't Türk'teki ve EDPT'deki biçimidir; ikinci maddede kelimenin Türkiye Türkçesindeki ve üçüncü maddede Kazak Türkçesindeki biçimi yer alır.

ayrık/ayrık "Ayrık otu, cynodon dactylon." (DLT IV, 6); (DLT IV, 14); "A grass with divergent creeping rhizomes; couch-grass." (EDPT, 65).

ayrık otu "Buğdaygillerden, kökü hekimlikte idrar söktürücü olarak kullanılan yabancı bir bitki." (TS, 163) = *elymus repens* (TBAS, 39), (BTS, 66).

acırık "Kumlu yerlerden çıkan atların çok sevdiği bir ot çeşidi." (KTS, 4).

alma / almıla "elma" (DLT IV, 8); "apple" (EDPT, 146).

elma "Gülgillerden çiçekleri pembe veya beyaz bir ağaç; bu ağacın kabuğu parlak, sert, kırmızı, sarı ve yeşil renkte, kokusu hoş, tadı ekşi veya tatlı, dokusu gevrek, ufak çekirdekli meyvesi." (TS, 629) = *malus sylvestris* (TBAS, 99), (BTS, 199).

alma "elma" (KTS, 14); (KTTTS, 42).

aluç "şeftali" (DLT IV, 8); "a fruit, probably the fruit of the *Crataegus azarolus*, Neapolitan medlar" (EDPT, 128).

alıç < Far. aluça "akdiken; bu ağacın mayhoş yemişi" (TS, 73) = *crataegus monogyna* (TBAS, 29), (BTS, 28).

alışa "Yemiş ağacı, bu ağacın verdiği koyu kızıl renkteki ekşimsi meyva." (KTS, 15); "alıç; alıç ağacı" (KTTTS, 43).

anduz "Andız, bu otun kökü çıkarılarak atın karnı ağrıdığı zaman tedavi edilir." (DLT IV, 9); "a medicinal shrub, 'elecampane (*Inula helenium*)'" (EDPT, 180).

andız (anduz, indız) "Yaprakları dikenli olan bir çeşit ardıç; selvi ağacı; kırlarda yetişen yabancı bir otun kökü." (TS, 98) = *juniperus drupacea* (TBAS, 31), (BTS, 42).

andız "Dağlık yerde çıkan yapraklı bir bitki." (KTS, 16); "Yaprakları dikenli olan bir çeşit ardıç, andız." (KTTTS, 45).

armut "armut" (DLT IV, 11); EDPT (-).

armut Far. < emrūd "Gülgillerden, çiçekleri beyaz, yurdumuzun her yerinde yetişen bir ağaç; bu ağacın tatlı ve sulu, yumuşak ufak çekirdekli meyvesi." (TS, 122) = *pyrus communis* (TBAS, 24), (BTS, 55).

almurt "armut" (KTS, 15); (KTTTS, 42).

arpa "arpa" (DLT IV, 11); "barley" (EDPT, 198).

arpa "Buğdaygillerden bir bitki." (TS, 123) = *hordeum vulgare* (BTS, 55).

arpa "arpa" (KTS, 20) "arpa" (KTTTS, 51).

artuç "ardıç" (DLT IV, 11); "a generic term for 'the juniper tree'" (EDPT, 204).

ardıç "Servigillerden, güzel kokulu yapraklarını kışın da dökmeyen, yuvarlak kara yemişleri ilaç olarak kullanılan bir ağaççık." (TS, 116) = *juniperus* (BTS, 52), (TBAS, 33).

arşa "Ardıç ağacı." (KTS, 20); "Bir tür çam ağacı." (KTTTS, 51).

asurtğu ot "aksirtan ot" (DLT IV, 11); EDPT (-).

aksırık otu, aksırma otu (Hauenschild, 32).

aksırığağ (Hauenschild, 32).

aşlık "Aşevi, mutfak, yemeklik." (DLT IV, 12); "food, provisions; cereals" (EDPT, 261).

aşlık “Aş yapmak için hazırlanan ve saklanan şeyler; dövüldükten sonra savrulularak temizlenen ve kurutulan buğday; zahire.” (TS, 109).

astık “Mahsül, buğday, arpa, darı vs.” (KTS, 21); “Hububat, tahıl, mahsul.” (KTTTS, 53).

ayva “ayva” (DLT IV, 13); “quince; as the name of an exotic fruit” (EDPT, 268).

ayva “Gülgillerden, çiçekleri iri ve pembe, yapraklarının altı tüylü, orta yükseklikte bir ağaç; bu ağacın büyük, sarı renkte, tüylü, mayhoş, dokusu sertçe, ufak çekirdekli meyvesi.” (TS, 165) = *cydonia oblonga* (BTS, 66).

ayva “ayva” (KTTTS, 29).

bitrik “fıstık” (DLT IV, 21); “no doubt the basic meaning is pistachio nut” (EDPT, 307).

fıstık Ar. < *fustuğ* “Antep fıstığı, çam fıstığı veya yer fıstığı denilen yemişlerin genel adı.” (TS, 699) = *pistacia vera* (TBAS, 32), (BTS, 45).

piste “fıstık” (KTLS I, 246); “çekirdek” (KTTTS, 447).

boy “Yenilen bir ot, poy otu.” (DLT IV, 22); “fenugreek, *trigonella foenum graecum*” (EDPT, 384).

poy “Tohumları kırmızıbiber benzeyen, 10-50 cm yükseklikte, karabiberle karıştırılarak pastırma çemeninde kullanılan bir bitki.” (TS, 1623); *boy otu* “Baklagillerden, çiçekleri mavi, sarı veya beyaz renkli, kurutulan tohumları çemen yapımında kullanılan bir bitki” (TS, 308) = *trigonella foenum-graecum* (TBAS, 52).

boydana (Hauenschild, 39).

buğday / budğay “buğday” (DLT IV, 23); “wheat” (EDPT, 312).

buğday “Buğdaygillerin örnek bitkisi; bu bitkinin başaktan ayrılıp öğütülmesiyle elde edilen tanesi.” (TS, 319) = *triticum sativum* (BTS, 109).

biyday “buğday” (KTS, 46); (KTTTS, 89).

bulğuna “İlgün ağacına benzer gevrek, kırmızı bir ağaçtır, develer yer.” (DLT IV, 24); *malğuna* “İlgün ağacına benzer bir ağaç.” (DLT IV, 82); *ylğın* “İlgün, ılgın ağacı, tamariska.” (DLT IV, 151); “a red, pliant tree the shape of a tamarisk eaten by camels” (EDPT, 338).

ılgın “İlgünillerden, Akdeniz bölgesinde yetişen bir ağaç veya ağaçcık cinsi” (TS, 912) = *tamarix* (TBAS, 138).

balğın “Yeni yetişmekte olan genç insan ya da bitki.” (KTS, 36); “Taze bitki.” (KTTTS, 77).

burçağ “burçak” (DLT IV, 24); “beans, beads of sweat” (EDPT, 357).

burçak “Baklagillerden, taneleri hayvan yemi olarak kullanılan yıllık bir yem bitkisi; bu bitkinin mercimeğe benzeyen ve genellikle hayvan yemi olarak kullanılan tanesi.” (TS, 327) = *vicia ervilia* (TBAS, 54).

burşak “Dolu, burçak.” (KTS, 54) “burçak” (KTTTS, 99).

çağmur / çamğur “şalgam” (DLT IV, 28, 29); “turnip, *brassica rapa*” (EDPT, 408).

camğur, cangur “şalgam” (DS III, 854-856).

şomur “turp” (KTTTS, 643); *şamğur, şomur* (Hauenschild, 42).

çarun “Çınar ağacı.” (DLT IV, 29); “plane tree; Platanus orientalis” (EDPT, 430).

çınar Far. < çenār “İki çeneklilerden, 30 m'ye kadar uzayabilen, gövdesi kalın, uzun ömürlü, geniş yapraklı bir ağaç.” (TS, 427) = platanus orientalis (TBAS, 70), (BTS, 137).

şınar “çınar ağacı” (KTS, 319); (KTTTS, 654).

çim “Ayrık otu.” (DLT IV, 32); “turf, peat” (EDPT, 421).

çim “Buğdaygillerden, bahçelerin, yol kenarlarının ve parkların yeşillendirilmesinde yararlanılan çok yıllık bitki; yeşilliği bol olan yer.” (TS, 437) = lolium (TS, 437).

şım “Çim; otun senelerden beri çıktığı yerdeki, ot damarlarından peyda olan yerin üst tabakasındaki kabuğu.” (KTS, 318); “Çim, çimenlik, çimen.” (KTTTS, 653).

çümgen “Çimenlik, ayrık otu, panicum dactylon.” (DLT IV, 34); “meadow, peat” (EDPT, 423).

çimen “Kendiliğinden yetişmiş çim.” (TS, 437).

şımdağ “Çimli, çimenlik (yer).” (KTTTS, 653); “çimen” (KTLS I, 134).

egir “Karın ağrısını sağıltmak için kullanılan bir kök (ilaç)” (DLT IV, 36); “galingale, a medicinal root” (EDPT, 112).

egir kökü, egir otu “Dere ve durgun su kenarlarında yetişen, 50-125 cm yüksekliğinde, çok yıllık bir bitki.” (TS, 605) = acorus calamus (TBAS, 98).

ayır, iyir (Hauenschild, 35).

erük “şeftali, kayısı, erik gibi meyvelere verilen genel ad” (DLT IV, 39); “stone fruit” (EDPT, 222).

erik “Gülgillerden, beyaz çiçekli bir ağaç; bu ağacın kabuğu ince, çeşitli renklerde, mayhoş veya tatlı, eti sulu, tek ve sert çekirdekli yemişi.” (TS, 644) = prunus (TBAS, 101), (BTS, 210).

örük “erik” (KTS, 220); “kayısı; erik” (KTTTS, 432).

kabak “Yaş iken yemeği yapılan bir sebze.” (DLT IV, 54); “gourd, pumpkin, marrow” (EDPT, 582).

kabak “Kabakgillerden, sürüngen gövdeli, sarı çiçekli, birçok türü olan bir bitki; bu bitkinin türlerine göre yemeği ve tatlısı yapılan ürünü.” (TS, 1018) = cucurbita pepo (BTS, 317).

kabak “kabak” (KTS, 152); (KTTTS, 267).

kaçın “kayın ağacı” (DLT IV, 54); “birch tree, Betula” (EDPT, 602).

kayın “Kayıngillerin örnek bitkisi olan, 30-40 m boyunda, 2 m çapında, kışın yapraklarını döken, kerestesi beyaz ve değerli olan bir orman ağacı.” (TS, 1115) = fagus orientalis (TBAS, 164), (BTS, 347).

kayın “kayın ağacı” (KTS, 156).

kağun “kavun” (DLT IV, 55); “melon” (EDPT, 611).

kavun “Kabakgillerden, sürüngen gövdeli, iri meyveli bir bitki; bu bitkinin genellikle güzel kokulu, sulu ve etli meyvesi.” (TS, 1112) = cucumis melo (TBAS, 256), (BTS, 345).

kavın “kavun” (KTS, 166); (KTTTS, 304).

kamış “kamuş, kamaşlık” (DLT IV, 56); “reed, cane, rush” (EDPT, 628).

kamış “Buğdaygillerden, sulak, nemli yerlerde yetişen, boğumlu, sert gövdesi olan bitkiler.” (TS, 1054) = *phragmites australis* (TBAS, 150).

kamıs “kamış” (KTS, 159); (KTTTS, 283).

karağan “Dağ ağaçlarından bir çeşit ağaç.” (DLT IV, 58); “a kind of mountain tree” (EDPT, 657).

karağan = pamuk otu “*Cistus* türlerine verilen genel ad. Pembe veya beyaz çiçekli ve çalı görünüşünde bitkiler. Pembe çiçekli bir türdür. Girit ve Kıbrıs adalarında bu türün yapraklarından lâden adı verilen kokulu bir madde elde edilir. Bu türün Batı ve Güney Anadolu’da bol olarak yetişmesine karşılık, memleketimizde lâden elde edilmemektedir.” (TBAS, 221) = *cistus creticus* (TBAS, 221).

karağan “Kısa boylu, çok dallı, dikenli bitki.” (KTS, 162); “Kısa boylu, çok dallı, dikenli bir bitki.” (KTTTS, 290).

kenpe “Bir ot adı.” (DLT IV, 63); “a plant” (EDPT, 727).

kınap < Ar. *ķinneb* “Kaba şeyler dikmeye, bağlamaya yarayan ince sicim veya kalın iplik.” (TS, 1156) = *cannabis sativa* (TBAS, 170), (BTS, 354).

kenep “Dokunmuş kumaş.” (KTS, 129).

kewrek neş “Gevrek, yumuşak (bitki)” (DLT IV, 64); “any fragile sort of tree like the castor oil plant, *Ricinus communis*” (EDPT, 690).

gevrek “Ceviz büyüklüğünde dikenli meyvesi olan bir çeşit kamış.” (DS VI, 2013).

kürevik “çilek çalısı.” (KTS, 144).

kewrik “gürgen ağacı” (DLT IV, 64); “a tree, the *Vites agnus castus*” (EDPT, 690).

gövrek “Bir çeşit dikenli ot; baldıran otu.” (DS VI, 2170); *körek* “Baldıran otu.” (DS VIII, 2963).

kerewik (Hauenschild, 51).

kaçı “hardal” (DLT IV, 65); “mustard” (EDPT, 590).

kıcı “Hardal tohumu, tarlada biten ve yenilebilen bir cins bitki.” (DS VIII, 2782).

kışı (Hauenschild, 60); *kışa* “hardal otu” (KTTTS, 353).

konak “Bir çeşit kaba darı.” (DLT IV, 70); *koşak* “konak darısı” (DLT IV, 71); “millet” (EDPT, 637).

konak “Darı içinde bulunan kepek ve kabuk.” (DS VIII, 2915); *konak darısı* (Hauenschild, 60).

konak “Darıya benzeyen ufak zirai mahsul.” (KTS, 171); “Bir çeşit pırasa.” (KTTTS, 316).

küç “susam” (DLT IV, 78); “sesame seed” (EDPT, 693).

küncü < Far. *kuncud* “Susam tanesi.” (TS, 1284).

küncit “Yağlı bitki, yağ çıkarılan bitki.” (KTS, 146).

sarmusağ/ samursağ “sarımsak” (DLT IV, 100, 98); “garlic, *allium sativum*” (EDPT, 853).

sarımsak “Zambakgillerden, 25-100 cm yükseklikte, yapraklarında, saplarında ve toprak altındaki soğanında kokulu yağ bulunan bir kültür bitkisi; bu bitkinin baharat olarak kullanılan dişli bölümü.” (TS, 1705) = *allium sativum* (TBAS, 237), (BTS, 574).

sarımsak “sarımsak” (KTS, 236); (KTTTS, 470).

tarıĝ “Ekin, bitki, arpa, buĝday, tane, tohum, zahire.” (DLT IV, 114); “grain, wheat, millet” (EDPT, 538).

darı “Buĝdaygillerden, kuraklıĝa dayanıklı bir bitki, akdarı; bu bitkinin buĝday yerine besin olarak kullanılan tohumu.” (TS, 475) = *panicum miliaceum* (TBAS, 85), (BTS, 152).

tarı “darı” (KTS, 266) “darı, akdarı; darı tanesi” (KTTTS, 524).

tirek “Direk; kavak.” (DLT IV, 122); “the poplar tree” (EDPT, 543).

direk “Aĝaçtan veya demirden yapılan uzun ve kalın destek; sütun.” (TS, 536).

terek “Aĝacın bir türü.” (KTS, 270); “Kavak, kavak ağacı.” (KTTTS, 535).

turma “turp” (DLT IV, 127); “radish” (EDPT, 549).

turp < Far. turb, turub “Turpgillerden, yaprakları tüylü, çiçekleri beyaz, sarı, mor renkli bir bitki; bu bitkinin yenilen etli kökü.” (TS, 2009) = *raphanus sativus* (TBAS, 270), (BTS, 670).

turın “turp” (KTLI I, 902); *turıp* “turp” (KTTTS, 557).

üzüm “üzüm” (DLT IV, 139); “grapes” (EDPT, 288).

üzüm “Asmanın taze veya kuru olarak yenilen ve salkım durumunda bulunan meyvesi.” (TS, 2070) = *vitis vinifera* (BTS, 685).

cüzim “üzüm” (KTS, 109); *jüzim* “üzüm” (KTTTS, 189).

yandaĝ çeker “Havadan çiĝ gibi yaĝan kudret helvası.” (DLT IV, 144);

“mana” (EDPT, 947); *yandaĝ tiken* “Geven dikenini.” (DLT IV, 144); “camel-thorn” (EDPT, 947).

yandık “Baklagillerden, sıcak ve kurak bölgelerde yetişen, sarımtırak küçük tohumlarından kudret helvasına benzer bir madde elde edilen bitki.” (TS, 2122) = *alhagi maurorum* (TS, 2122).

cantaĝ “Bir nevi dikenli ot.” (KTS, 91); *jantaĝ* “Deve dikenini.” (KTTTS, 161).

yapçan / yawçan “yavşan otu” (DLT IV, 144,147); “wormwood” (EDPT, 872).

yavşan otu “Sıracagillerden, mavi ve beyaz renkte çiçekler açan bir bitki.” (TS, 2149) = *artemisia* (TBAS, 282), (BTS, 706).

juvsan “pelin, ak pelin” (KTTTS, 184); *cuvsan* “Ekşi tadı olan, kokulu kısa boylu bir bitki.” (KTS, 106).

yapuşĝaĝ “Dikenli bir ot, pıtrak.” (DLT IV, 145); “a spinous plant, with burs

like hazel nuts, which stick to the tails of horses” (EDPT, 881).

yapışkan otu “İsırgangillerden, duvarlar üzerinde gelişen, yaprakları yapışkan bir bitki.” (TS, 2129) = *parietaria* (TBAS, 281).

cabişkaĝ “yapışkan” (KTS, 83); *jabişkaĝ* “yapışkan” (KTTTS, 149).

yigde / yikte “iĝde” (DLT IV, 151,152); “the greater jujube tree, zizyphus rubra” (EDPT, 353); *bar yigde* “iri iĝde” (DLT IV, 17).

iĝde “İĝdegillerden, kokulu, sarı çiçekleri olan, çalı biçiminde bir ağaç; bu ağacın zeytin biçiminde, kabuĝu kırmızıya çalan sarı renkte, beyaz unlu, tadı mayhoş yemişi.” (TS, 939) = *elaegnus angustifolia* (TBAS, 141), (BTS, 297).

ciyde “İĝde, iĝde ağacı.” (KTS 102); *jiyde* “iĝde” (KTTTS, 177).

yiken “Hasır yapılan kovalak otu.” (DLT IV, 152); “a rush” (EDPT, 913).

ceyen, ceğen, ceğan, cegen “Dövende ezilmeyen çavdar, buğday sapı.” (DS III, 874).
ceken “Uzun, ince yapraklı, sulu yerde biten bir bitki.” (KTS, 98).

yorunça / yorınçğa “yonca” (DLT IV, 154); “clover” (EDPT, 971).

yonca “Baklagillerden, başak durumundaki çiçekleri kırmızı veya mor renkli, hayvanlara yem olarak yetiştirilen çayır bitkilerinin genel adı.” (TS, 2192) = trifolium (TBAS, 288), (BTS, 713).

conrıışka, conışka “yonca” (KTS, 104); *joñışka* “yonca” (KTTTS, 181).

yuñ / yuñ “yün, yün sümeği, pamuk” (DLT IV, 158); “wool; cotton” (EDPT, 941).

yün “Koyun tüyü; bu tüyden yapılmış.” (TS, 2208).

cün “yün” (KTS, 110); *jün* “kıl, tüy, yün” (KTTTS, 189).

Divanü Lûgati't Türk ile Türkiye Türkçesinde Ortak Olan Botanik Terimleri

Divanü Lûgati't Türk'te yer alan ve aşağıda maddeler hâlinde verilmiş olan bazı botanik terimleri yalnızca Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır. İncelemenin koyu ve italik yazılan ilk maddesi, kelimenin Divānū Lûgati't Türk'teki, ikinci maddesi de kelimenin Türkiye Türkçesindeki biçimini gösterir.

arpağan “Arpaya benzer başağı bulunan, evini bulunmayan bir bitki” (DLT IV, 11); “a plant with the appearance of barley which grows seedless ears” (EDPT, 200).

arpağan “Yabani arpa.” (TS, 123).

azğan “Kuş burnu, yaban gülü; ağaçların en kötüsü olup gül gibi sarı, beyaz çiçekleri olan bir ağaççık, küpe gibi kırmızı meyveleri olur.” (DLT IV, 14); “wild rose, wilde briar” (EDPT, 283).

azğan “Dikenli, bol ve ufak sarı çiçekli bir çeşit çalı.” (DS I, 438); **azzan** “Gül fidanına benzer dikenli bir çalı.” (DS I, 443).

pamuğ “pamuk” (DLT IV, 95); “cotton” (EDPT, 345).

pamuk Far. < panbuğ “Ebegümecigillerden, koza biçimindeki meyvesi üç, dört, beş dilimli olan, sıcak bölgelerde yetişen tarım bitkisi; bu bitkinin tohumlarının çevresinde oluşmuş ince, yumuşak tellerin adı.” (TS, 1566) = gossypium (BTS, 507).

buturğak “Pıtrak, fıstık biçiminde çengelli bir diken.” (DLT IV, 25); “a tree which has split and is bound round to save it from collapse; a thorn tree.” (EDPT, 309).

pıtrak “Dikenli tohumları hayvanların kıllarına ve insanların giysilerine takılan bir yıllık otsu bir bitki.” (TS, 1605) = xanthium spinosum (TBAS, 226), (BTS, 524).

bütüğe “patlıcan” (DLT IV, 2); “egg-plant” (EDPT, 304).

baduka “patates” (DS II, 471), *patike, patik, patika* “patates” (DS IX, 3410).

ışgun “Farsçası ‘aşhun’ Arapçası ‘r1bās’ olan bitki.” (DLT IV, 48); **kuşgun**

“Ekşi bir çeşit ot.” (DLT IV, 77); **uşgun** “Ekşi bir çeşit ot, poy otu.” (DLT IV, 135); “sorrel, rhubarb” (EDPT, 259).

ıŝkın “Bir ravent türü².” (TS, 921) = rheum ribes (TBAS, 139), (BTS, 294).

ƙaramuƙ “ƙaramuk” (DLT IV, 58); “tares among the wheat” (EDPT, 660).

ƙaramuk = buğday ieği “Ƙaranfilgillerden, ekin tarlalarında biten, yaprakları ƙarŝılıklı, çiçeği pembe mor renkte, zararlı bir bitki.” (TS, 1079) = agrostemma githago (TBAS, 53).

ƙara ot “Hindistan’dan gelen ağılı bir bitki; baldıran otu.” (DLT IV, 58); “aconite, it is a vegetable poison” (EDPT, 644).

ƙara ot = ada ayı “Salvia türlerine verilen genel ad. Çok yıllık, alımsı veya otsu bitkiler. Çiçekler beyaz veya morumsu renkli. Bazı türler çay yerine veya boyar madde yerine kullanılır.” = salvia nemorosa (TBAS, 20); *ƙara ot* = mercanköŝk “Origanum türlerine verilen genel ad. alımsı veya otsu, çok yıllık, pembe veya beyaz iekli ve kuvvetli kokulu bitkilerdir. Bazı türler aktarlarda Kekik adı altında satılmaktadır.” = origanum vulgare (TBAS, 206).

ƙekre “Develerin yediği acı bir ot.” (DLT IV, 62); “an acrid, or bitter, plant” (EDPT, 712).

ƙekre “Dikensiz, çok yıllık ve otsu bir bitkidir. Çiçekler pembe, kırmızı ve nadiren beyaz renklidir. Özellikle Orta ve Doğu Anadolu’da yetişir. Tarım bitkilerine zarar veren bir yabancı ottur. Acı lezzetlidir. Yiyen hayvanlarda ƙekre tutması denen bir çeşit zehirlenme görülür.” = acroptilon repens (TBAS, 169); “Tadı acımtırak, ekşimsi ve buruk olan.” (TS, 1128)³.

ƙelep “Türk yaylalarında biten bir ot; davarı çabuk semirtir.” (DLT IV, 62); “a tender plant which grows in the Turks’ summer pastures and fattens livestock quickly” (EDPT, 716).

ƙelep “Büyük iplik ilesi; bağlam, demet.” (TS, 1129).

ƙmrken / ƙmręen “dağ soğanı” (DLT IV, 79); **ƙewrken**, (DLT IV, 65);

ƙwrken / ƙwręen (DLT IV, 80); “wild onion” (EDPT, 691).

gmręen “yabancı sarımsak” (DS VI, 2151) , *krmen*, *kmren*, *kmren*, *kmrsen*, *knmen*, *köpek sarımsağı*, *kğek soğanı* “iğ olarak yenilen, sarımsağa benzer bir çeşit yaban otu, yaban sarımsağı.” (DS VIII, 2967).

ƙrt “Ƙayın ağacı, bundan yay, kamçı, değnek gibi şeyler yapılır.” (DLT IV, 79); “a kind of tree, he mountain birch, Betula alba” (EDPT, 738).

ƙrt “Dağlık ve kayalık yerlerde yetişen, siyah üzüm gibi meyveleri olan sağlam kerestelik bir çeşit ağaç.” (DS VIII, 3046).

ƙaręan “orak yerlerde biten bir ot.” (DLT IV, 99); “a kind of plant, a plant which grows in saline ground” (EDPT, 849).

ƙirken “Yabancı ıspanak” (TS, 1776) = chenopodium album (TBAS, 245), (BTS, 599).

ƙarıę erk “Ƙayısı, zerdali.” (DLT IV, 99); “apricot” (EDPT, 848).

---

² ravent < Far. rvend “Ƙarabuędaygillerden, 1-2 m yükseklikte, büyük yapraklı, beyaz iekli, çok yıllık ve otsu bir bitki.” (TS, 1646) = rheum officinale.

³ Türkçe Sözlük’te bitki bilimle ilgili bir açıklamaya yer verilmemiŝtir.

sarıerik hlk. “Kayısı.” (TS, 1704).

sınçğan katı “Mugaylan dikenli, lycium europeum.” (DLT IV, 103); EDPT (-).

sıncan “Sakızlı bir tür dikenli çalı, astragalus.” (TS, 1754) = *paliurus spina-christi* (TBAS, 154).

soğan / soğun “soğan” (DLT IV, 104, 105) “onion” (EDPT, 812).

soğan “Zambakgillerden, yemeklere tat vermek için yumrusu ve yeşil yaprakları kullanılan güzel kokulu bitki.” (TS, 1783) = *allium cepa* (TBAS, 246), (BTS, 607).

söğüt / sökü “söğüt ağacı” (DLT IV, 106); “willow-tree” (EDPT, 819).

söğüt “Söğütgillerden, sulak yerlerde yetişen, yaprakları almaşık ve alt yüzleri havla örtülü büyük bir ağaç.” (TS, 1799) = *salix* (TBAS, 248), (BTS, 613).

süt ötrüm “Mercimeğe benzer, ishal veren bir ot.” (DLT IV, 109); EDPT (-).

sütleşen “Sütleşengillerden, yaprak sap ve köklerinde süt görünüşlü, kekre ve yakıcı bir öz su bulunan, verdiği öz su türlerine göre hekimlikte ve sanayide kullanılan, yedi yüz kadar türü bilinen, bir veya çok yıllık bir bitki, Japon kaktüsü.” (TS, 1836); “Sütü müshil etkilidir.” (TBAS, 253) = *euphorbia* (TBAS, 253), (BTS, 628).

topulğak “Yaraya konulan bir ot, topalak otu.” (DLT IV, 124); “colic” (EDPT, 441).

topalak “Çok yıllık, yumrulu ve otsu bir bitkidir. Yumruları taze iken yenir.” = *cyperus rotundus* (TBAS, 159).

yimşen “Kıpçak ülkesinde biten bir kır yemişi.” (DLT IV, 149); “the name of a wild fruit, which grows in the Kıpçak counrty” (EDPT, 939).

yemişen, yemişgen, yemişken, yemşen “Kırmızı, ufak yemişleri olan, dikenli yabanıl bir ağaç; küçük elma, alıç.” (DS XI, 4242) = *carataegus* (TBAS, 29), (BTS, 28).

yüzerlik “Üzerlik otu ve tohumu.” (DLT IV,158); “the plant rue, Peganon harmala” (EDPT, 988).

üzerlik “Sedef otugillerden, yaprakları almaşık, çiçekleri beyaz renkte, susama benzeyen tohumları acı olan, halk hekimliğinde tedavi amaçlı, tütsü olarak kullanılan bir bitki.” (TS, 2070) = *peganum harmala* (BTS, 685), (TBAS, 273).

Divanü Lûgati't Türk ile Kazak Türkçesinde Ortak Olan Botanik Terimleri

Bu bölümde Divanü Lûgati't Türk'te geçen ve yalnızca Kazak Türkçesinde yaşayan botanik terimleri incelenmiştir. İncelemenin koyu ve italik yazılan ilk maddesi, kelimenin Divānū Lûgati't Türk'teki, ikinci maddesi de kelimenin Kazak Türkçesindeki biçimini gösterir.

kamğak “Evlerin açık yerlerine örtülür, kamış gibi yüksekçe bir ot, semer otu.” (DLT IV, 56); “a light grass, *Panicum dichotomum*” (EDPT, 627).

kanbağ “Deve karnı otu.” (KTS, 160); **kañbağ** “Deve elması, çakır diken.” (KTTTS, 286).

kumlak “Kıpçak illerinde yetişir, yaprağı fasulye yaprağına benzer sarmaşık gibi bir ot.” (DLT IV, 75); “hop plant, *humulus lupulus*” (EDPT, 628).

kulmak “Bir nevi bitki; ince ve bir şeye sarmaş dolaş olarak büyür.” (KTS, 180).

murç “karabiber” (DLT IV, 83); “pepper” (EDPT, 771).

kara buruş “karabiber” (KTLS I, 436); *kara* “kara” (KTS, 162), (KTTTS, 289), *buruş* “biber” (KTS, 54), (KTTTS, 99).

tawılğuç / tawılku “Tabarhun; innap dedikleri meyve; kızıl ağaç; bakam ağacı; tarhun denen sebze; kızıl söğüt.” (DLT IV, 115); “jujube tree, Zizyphus” (EDPT, 441).
tobilği “Odun, kamçıya sap veya baston olarak kullanılan kızılıcık ağacı.” (KTS, 271); “Kamçıya sap olarak veya baston olarak kullanılan kızılıcık ağacı.” (KTTTS, 538).

toğrağ “Kavak ağacı.” (DLT IV, 123) = *populus euphratica*; “poplar” (EDPT, 472).

toranğı(l) “Odun olarak kullanılan ağaç türü.” (KTS, 274); *toranğı* “Bir çeşit kavak ağacı.” (KTTTS, 544).

uç “Türkler’in kalem yaptıkları bir ağaç.” (DLT IV, 132); “a kind of tree, a mountain tree” (EDPT, 18).

uşkat “Ufak yapraklı bir ağaç türü.” (KTS, 293).

ügür / yügür “darı” (DLT IV, 137, 157); “some kind of small seed, millet” (EDPT, 275).

cügeri “mısır” (KTS, 108); *jügeri* “mısır” (KTTTS, 188).

yağak “ceviz” (DLT IV, 141); “nut” (EDPT, 900).

canğak “Ceviz; ceviz ağacı.” (KTS, 92); *janğak* “Ceviz; ceviz ağacı.” (KTTTS, 161).

yarpuz “Güzel kokulu bir ot, kır nanesi, majoran.” (DLT IV, 145); “pennyroyal, Menta pelagium” (EDPT, 957).

calbız “nane” (KTS, 88); *jalbız* “nane” (KTTTS, 156).

Yalnızca Divanü Lûgati’t Türk’te Yer Alan Botanik Terimleri

Bu bölümde yalnızca Divanü Lûgati’t Türk’te geçen, Kazak Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde yaşamayan botanik terimlerine yer verilmiştir.

aba başı “Dağlarda yetişip dağlıların yediği hıyar gibi dikenli bir ot; yer mürveri.” (DLT IV, 5); “Cannabis sativa; it is a plant which grows like ‘Cucumis sativus’ and has a thorny term, it is eaten in the mountains” (EDPT, 5).

aluçın “Yenilen boğumlu bir bitki.” (DLT IV, 8); “an edible plant with a knotted stem” (EDPT, 130).

amşuy “Bir çeşit sarı erik.” (DLT IV, 8); “a kind of plum, yellow” (EDPT, 164).

arubat “Temirhindi, tamarinde.” (DLT IV, 11); “tamarind” (EDPT, 200).

atğak “Sarı renkte bir bitki.” (DLT IV, 12); “a plant with yellow flowers” (EDPT, 47).

awılku “Kırmızı meyveleri olan ve meyvesinin suyu tutmaca katılan, göz ağrısına ilaç yapılan ve elbise boyanan bir ağaç.” (DLT IV, 13); *afilğu* (DLT III, 146) “Bir deniz ağacı.” (DLT IV, 6); “the qurm tree; it has a red fruit which is used to colour tutmaç; its bark is used to treat ophthalmia and dye cloth” (EDPT, 11).

awujğun “Deri sepilenen palamut ağacı meyvesi.” (DLT IV, 13); “the fruit of Quercus aegilops with which hides are tanned” (EDPT, 6)

basar “Dağ sarımsağı.” (DLT IV, 17); “mountain garlic” (EDPT, 374).

batmul / butmul “Kara bibere benzer bir bitki, darü fülful.” (DLT IV, 17, 25); “long pepper” (EDPT, 305).

beziñç “Dalları ve yaprakları kızıl olup, bağlarda biten ve ilaç olarak yenen bir bitki.” (DLT IV, 19); “the name of a plant with a red stam and leaves, which grows among the vines and is eaten as a drug” (EDPT, 392).

bibli “Darü fülful.” (DLT IV, 20); “long pepper” (EDPT, 292).

buğa “Hindistan’dan getirilen bir ilaç.” (DLT IV, 23); “betel-nut” (EDPT, 312); **boz buğa** “reddish buğa” (EDPT, 312); **sarığ buğa** “yellow buğa”; (EDPT, 312).

bujun “Çöpleme denilen ağılı bir ot.” (DLT IV, 23); “hellebore” (EDPT, 296).

büken “Karpuz, hint karpuzu.” (DLT IV, 25); “the Indian melon” (EDPT, 328).

büsteli “Kara pazı denen sebze.” (DLT IV, 26); **püstüli** “Kara pazı denen, yenilen bir ot.” (DLT IV, 95); “edible orach or mountain spinach, Atriplex hortensis” (EDPT, 372).

çaḥşu⁴ “Filiz herç: Lycium denilen bir ot ve onun sıkması olup göz hastalıklarına ilaç yapılır.” (DLT IV, 28); “box thorn, Lycium which is used to treat ophthalmia” (EDPT, 412).

çavju “Dalı budağı, meyvesi kırmızı bir ağaç olup meyvesi acıdır. Kadınların parmağı kırmızılıkta buna benzetilir.” (DLT IV, 29); “a tree with a red trunk and branches and bitter red berries which grows in the mountains” (EDPT, 395).

çeñlik “Sarmaşık otu.” (DLT IV, 30); “bindweed, Dolichos lablab” (EDPT, 426).

çından⁵ “Sandal ağacı.” (DLT IV, 31); “Santalum album, the sandal-wood tree” (EDPT, 425).

çıpkan / çıpkan “İnnap, zizyphus vulgaris; vücutta çıkan kırmızılık.” (DLT IV, 31); “a jujube fruit, Zizyphus vulgaris” (EDPT, 396).

çikin “Üzüm bağlarında biten hayvanların yediği başaklı bir ot.” (DLT IV, 32); “a plant which grows among the vines, form ears or blossoms and it is eaten by cattle” (EDPT, 415).

çiniştürük “Bir ağaç meyvesi (Fındığa benzer, kırmızımsı beyazı olur, ilk yazda yetişir, yenir.)” (DLT IV, 32); “a tree fruit like a nut, red and white, it ripens at the beginning of the summer and is eaten” (EDPT, 427).

çünük / şünük “çınar ağacı” (DLT IV, 34, 110); “plane tree, Platanus orientalis” (EDPT, 426).

dava “İlgın ağacı meyvesi.” (DLT IV, 35); “the fruit of tamarisk which is used by dyers” (EDPT, 436).

dünüşge “Sülüklü pancar denen sebze” (DLT IV, 35); “some kind of plant, water milfoil, Myriophyllum verticillatum” (EDPT, 527).

geşür / gezer / gizri “havuç” (DLT IV, 44); “carrot” (EDPT, 754).

eldrük / ilrük “Üzerlik otu ve tohumu.” (DLT IV, 37, 50); “the plant rue, Peganum harmala” (EDPT, 131).

⁴ çahşu < Sans. cakşu “auge = göz” (Hauenschild, 43).

⁵ çından < Sans. candana (Hauenschild, 46)

İüçünek “Kırlangıç da denilen benekli, güzel kokulu küçük kavun, yılkiç.” (DLT IV, 46); “a colocynth, it has a sweet smell and is particoloured (EDPT, 592).

ingek küçi “Küçük otu tohumu.” (DLT IV, 50); (EDPT, -).

iğliç “Kebapla yenir, sarımsağa benzer bir dağ otu.” (DLT IV, 50); “a mountain plant like garlic, eaten with roast meat” (EDPT, 185).

karğak tarmağ⁶ “Bir çeşit bitki.” (DLT IV, 58); “crow’s foot” (EDPT, 549).

kaşak “Kındıra otu, halfa.” (DLT IV, 59); “bulrush” (EDPT, 671).

kayaçuk “Güzel kokulu bir dağ otu (‘Safran’ denen bitki olmak ihtimali vardır.)” (DLT IV, 61); “a sweet-scented mountain plant” (EDPT, 675).

kebez/kepez “pamuk” (DLT IV, 61,63); “cotton seed” (EDPT, 692).

keküş “Şişlik için verilen bir ilaç, aksırgan otu; ‘saponaria’ veya ‘veratrum album’.” (DLT IV, 62); “a medicinal plant applied to swellings, hellebore” (EDPT, 714).

koru “Kendisine ‘demir diken’ adı verilen bitkinin ‘putrak’ veya ‘pıtrak’ denilen meyvesi.” (DLT IV, 70); “hatred; a star thistle; chevaux de frise” (EDPT, 645).

kosık/ kosuk “fındık” (DLT IV, 70); “cedar nut, pine-kernel” (EDPT, 667).

kuçğundi “soğan” (DLT IV, 75); “onion” (EDPT, 591).

kürküm “safran” (DLT IV, 79); “saffron” (EDPT, 743).

limgen “Sarı erik.” (DLT IV, 81); “a species of Pyrus, yellow plum” (EDPT, 764).

mandar “Ağaçlara sarılan bir bitki, sarmaşık.” (DLT IV, 82); “a plant which wraps itself round trees and often causes their death; it is ivy” (EDPT, 767).

sarığ turma “havuç” (DLT IV, 99); “yellow radish” (EDPT, 549).

sarkaç “Karamuk; yaban hindibasına benzer bir ot.” (DLT IV, 99); “the corn-cockle, a plant of the ... family” (EDPT, 848).

senkeç “Fındık küçüklüğünde akı ve kırmızısı olan bir çeşit tatlı elma” (DLT IV, 101); **sepeç** “Fındık gibi küçük tatlı bir elma” (DLT IV, 101); “a kind of apple, about as small as an almond, sweet, red and white” (EDPT, 839).

sıgun otu “Kökü insana benzeyen, çiftleşme kuvveti kalmayanlarca kullanılıp erkeği ve dişisi bulunan ve erkeği erkeğe, dişisi kadına verilen bir ot.” (DLT IV, 102); “a cultivated plant; its root is in the shape of human being; it is used to treat sexual impotence” (EDPT, 811).

sipüt “Karabiber, kimyon gibi yemeğe katılan bir ot.” (DLT IV, 104); “coriander” (EDPT, 785).

sunu “Çörek otu.” (DLT IV, 107); “coriander seed; Nigella sativa” (EDPT, 834).

süksük “Dağdağan denilen bir ağaç.” (DLT IV, 108); “some kind of a tree, tamarisk (EDPT, 823).

---

⁶ Kazak Türkçesinde *tarmağ* “branch = dal, şube, kol; dere, çay” anlamıyla kullanılmaktadır (EDPT, 550).

süzgün “Rengi kara, dikenli bir dağ ağacı.” (DLT IV, 109); “a kind of mountain tree with black thorns” (EDPT, 862).

şamuşa “Yenilen bir ot, poy otu.” (DLT IV, 110); “edible fenugreek” (EDPT, 868).

şaw “Uç’ta biten ve elbise temizlenen çöven gibi bir ot.” (DLT IV, 110); “a plant like soap-wort in Uç with which clothes are washed” (EDPT, 866).

şekirtük “fıstık” (DLT IV, 110); “pistachio nut” (EDPT, 867).

şuğlu “tilki üzümü” (DLT IV, 110); “garden nightshade, Solanum nigrum; foxes grapes” (EDPT, 867).

şüñle “Argu diyarında biten ve kökü yenen bir ot.” (DLT IV, 110); “the root of an esculent plant which is peeled and eaten; it is a plant in the Arğu: country of which the root is dug up and eaten” (EDPT, 868).

tağna yawa “Kasni ağacı püresi olup yoğurtla karıştırılarak tutmaca katılan ve ona renk veren bir deva.” (DLT IV, 111); “it is (a substance which is) cut up and mixed with sour milk and used to colour tutmāç” (EDPT, 471).

tarmaz “şen hıyarı” (DLT IV, 114); **turmuz** “Bir çeşit hıyar.” (DLT IV, 127); “a gherkin” (EDPT, 550).

tawğaç yudası “Susam çiçeğinin (urfağının) yaprağına benzer yaprakları bulunup ilaç için kullanılan bir ağaç.” (DLT IV, 115); “a tree the leaves of which are like the leaves of a lily, used for medical purposes” (EDPT, 438).

tut “Dağda biten çam fıstığı ağacı.” (DLT IV, 121); “larch tree which grows in the mountains” (EDPT, 449).

toñ kamaş “Halfa, kandıra otu.” (DLT IV, 124); “solid reed” (EDPT, 513).

toy⁷ “İlaç yapılan bir ot.” (DLT IV, 125); “the name of a medicinal plant” (EDPT, 567).

tuturқан “pirinç, döğü” (DLT IV, 128); “rice” (EDPT, 460).

tülüg erük “şeftali” (DLT IV, 129); “peach” (EDPT, 498).

tüşkün “Dikenli kitre ağaççığı.” (DLT IV, 130); **tüşürkün** “Kitre ağaççığı.” (DLT IV, 130); “the thorny tragacanth tree” (EDPT, 563).

uğlı “Kaşgar’da yetişen ve yenen beyaz ve tatlı bir havuç.” (DLT IV, 133); “parsnip; it is a white sweet-flavoured root vegetable grown in the city of Kashgar and eaten” (EDPT, 84).

ulyan “Kokulu bir bitkinin köküdür ki yenilir.” (DLT IV, 133); “the edible root of a fragrant plant” (EDPT, 154).

üjme “düt ağacı”; “mulberry” (EDPT, 27).

ülke “ökse otu” (DLT IV, 137); “the plant which produces bird-lime” (EDPT, 143).

yafışğu / yumuşğa “‘Kızılıcık’ veya ‘güren’ denilen dağ yemişi.” (DLT IV, 141-156); “the medlar, Crataegus azarolus” (EDPT, 881).

yağ üğüri “susam” (DLT IV, 142); “sesame seed” (EDPT, 276).

---

⁷ *toy* kelimesi, Türkçe Sözlük’te “Toygillerden, böcek ve tane ile beslenen, eti için avlanan, kızıl tüylü bir kuş; otis tarda .” anlamıyla yer almaktadır (TS, 2005, 1998).

yakrıkan “Fındık büyüklüğünde kırmızı meyvesi olan bir bitki” (DLT IV, 142); “a plant which sheds fruits like hazel-nuts” (EDPT, 907).

yava / yawa “Kölgan diken, hint ayvası, suyu tutmaca renk veren bir bitki.” (DLT IV, 147); **yafa** “Kölgan diken.” (DLT IV, 141); “a plant the juice of which is used to colour noodles” (EDPT, 871).

yıldığ ot “Üzerlik otu ve tohumu.” (DLT IV, 150); “rue, Peganum harmala” (EDPT, 888).

yumurtğa “Damarsız olan her türlü yeşillik; hıyar gibi gevşek olan her nesne.” (DLT IV, 151); “any soft vegetable like spinach or cauliflower, which does not have deep roots; and anything with green leaves and cucumbers” (EDPT, 938).

yitim⁸ “Keten tohumu.” (DLT IV, 152); “cotton seed, it is a seed like sesame-seed except that it is red; its oil is burnt in lamps” (EDPT, 982).

yiz “Sele otu, çiğ otu, sele sazı, artemisia abrotanum (Kamıştan daha ince ve yumuşak olup göçebelere çadır örtüsü yapılı.)” (DLT IV, 152); “southernwood, Artemisia arbotanon” (EDPT, 982).

yoldurğa / yoldruğa “Kılıç gibi uzunca bir bitki.” (DLT IV, 153); “a thistle, that is a plant which grows tall as if it was a sword” (EDPT, 924).

yörgeç “Ağaçlara sarılıp onları kurutan bir çeşit bitki, sarmaşık.” (DLT IV, 154); “bindweed, Convolvulus arvensis” (EDPT, 965).

yumğağ tene “Yuvarlak tane, kişniş.” (DLT IV, 155); “a ball of thread” (EDPT, 936).

yügürgün / ügürgen “Darı gibi kırmızı taneli bir bitki.” (DLT IV, 157); “a plant which has red seeds like millet that the Türkmen eat” (EDPT, 915).

zarğunçmud “Bir çeşit güzel kokulu ot, fesleğen.” (DLT IV, 159); “the wild tamarisk; a kind of basil; Basilicum glabratum” (EDPT, 989).

zerenze “Yaban mersini veya durdabak denilen bir ot.” (DLT IV, 159); “safflower, Carthamus tinctorius” (EDPT, 989).

III

Yapılan bu tasnif denemelerinde de görüldüğü gibi:

1. Divanü Lûgati't Türk'te yer alan 155 botanik teriminden 44'ü, Kazak Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde bazı ses değişiklikleriyle yaşamaktadır: *açrıq / ayrıq, alma / almıla, aluç, ağıduz, armut, arpa, artuç, asurtğu ot, aşlık, awya, bitrik, boy, buğday, bulğuna / malğuna / yılğın, burçaq, çağmur / çamğur, çarun, çim, çümgen, egir, erük, kabaq, kaçuj, kağun, kamış, karağan, kenpe, kewrek ney, kewrik, kıçı, konaq / koyaq, küç, sarmusaq / samursaq, tarıq, tirek, turma, üzüm, yandaq çeker / yandaq tiken, yapçan / yawçan, yapuşğaq, yigde / yikte / bar yigde, yiken, yorınça / yorınçğa, yuñ / yüñ.*

⁸ Hauenschild'in yayım biçimiyle verdiği kelimenin doğrusu, *yitim* 'dir (DLT III, 24).

2. Divanü Lûgati't Türk'te geçen 21 botanik terimi ise yalnızca Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır: *arpağan, azğan, bamuğ, buturğağ, bütüğe, ışgun / kuşgun / uşgun, kıramuğ, kara ot, kekre, kelep, kümürken / kümürgen / kewürken/ küwürken / küwürgen, kürt, sarğan, sarığ erük, sınçğan katı, soğan / soğun, söğüt / söküüt, süt ötrüm, topulğağ, yimşen, yüzerlik.*

3. Divanü Lûgati't Türk'te yer alan 9 botanik terimi de sadece Kazak Türkçesinde kullanılmaktadır: *kamğağ, kımlağ, murç, tawılğuç / tawılku, toğrağ, uç, ügür / yügür, yağağ, yarpuz.*

4. Divanü Lûgati't Türk'te geçen ancak Kazak Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde yaşamayan 81 botanik terimi tespit edilmiştir: *aba başı, aluçın, amşuy, arubat, atğağ, afilğu / awılku, awujğun, basar, batmul / butmul, b(e)z(i)nç, bibli, buğa / boz buğa / sarığ buğa, bujin, büken, büsteli / püstüli, çahşu, çavju, çeñlik, çından, çıpkan / çıpıkan, çikin, çiniştürük, çünük / şünük, dava, dünişge, geşür / gezer / gizri, eldrük / ilrük, hücünek, ingek küçi, inliç, kargağ tarmağ, kaşağ, kayaçuğ, kebez / kepez, keküş, kora, kosağ / kosağ, kuçğundi, kürküm, limgen, mandar, sarığ turma, sarğağ, senkeç / sejeç, sıgun otı, sipüt, sunu, süksük, süzgün, şamuşa, şaw, şekirtük, şughu, şünje, tağna yawa, tarmaz / turmuz, tawğağ yudası, tit, toğ kamaş, toy, tuturkan, tülüğ erük, tüşkün / tüşürkün, uğı, ulyan, üjme, ülike, yafışgu / yumuşga, yağ üğürü, yakrıkan, yava / yawa / yafa, yidiğ ot, yumırtğa, yitim, yiz, yoldurğa / yoldruğa, yörgeñç, yumğağ tene, yügürgün / ügürgen, zargunçmud, zerenze.*

5.

Divanü Lûgati't Türk	Türkiye Türkçesi	Kazak Türkçesi	Toplam
+	+	+	44
+	+	-	21
+	-	+	9
+	-	-	81

Bu tabloya göre Divanü Lûgati't Türk'te yer alan 65 botanik terimi, Türkiye Türkçesinde; 53 botanik terimi de Kazak Türkçesinde yaşamaktadır. Biri tarihî ikisi günümüz dili olan üç Türkçede de toplamda 44 botanik terimi ortaklık gösterirken, söz konusu eserde var olan ancak Türkiye Türkçesinde ve Kazak Türkçesinde yaşamayan 81 terime rastlanmıştır.

Kısaltmalar

Ar.: Arapça

BTS: Biyoloji Terimleri Sözlüğü, *Sevinç KAROL, Zekiye SULUDERE, Cevat AYYALI*

TBAS: Türkçe Bitki Adları Sözlüğü, *Turhan BAYTOP*
DLT: Divanü Lügati't Türk, *Besim ATALAY*
DS: Derleme Sözlüğü
EDPT: An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish, *Sir Gerhard CLAUSON*
Far.: Farsça
Hlk.: Halk ağzında
KTLS: Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü
KTS: Kazak Türkçesi Sözlüğü, *K. KENESBAYOĞLU*
KTTTS: Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü, *Kenan KOÇ, Ayabek BAYNİYAZOV, Vehbi BAŞKAPAN*
Rum.: Rumca
Sans.: Sanskritçe
TDK: Türk Dil Kurumu
TS: Türkçe Sözlük
Yun.: Yunanca

Kaynakça

ATALAY, Besim (1998), *Divanü Lügat-it-Türk Tercümesi I*, TDK Yayınları: 521, Ankara.
----- (1998), *Divanü Lügat-it-Türk Tercümesi II*, TDK Yayınları: 522, Ankara.
----- (1999), *Divanü Lügat-it-Türk Tercümesi III*, TDK Yayınları: 523, Ankara.
----- (1999), *Divanü Lügat-it-Türk Dizini "Endeks" IV*, TDK Yayınları: 524, Ankara.
BAYTOP, Turhan (1997), *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*, TDK Yayınları: 587, Ankara.
CLAUSON, Sir Gerhard (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth Century Turkish*, Oxford.
Derleme Sözlüğü I-XII (1963), TDK Yayınları, Ankara.
HAUENSCHILD, Ingeborg (1994), *Journal of Turkology, Volume 2, Number 1*, "Botanica im Divan lugat at turk", Molnar&Kelemen Oriental Publishers, Hungary, s. 25-100.
KAROL, Sevinç; Zekiye Suludere; Cevat Ayvalı (2000), *Biyoloji Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayınları : 699, Ankara.
Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I – II (1991), Kültür Bakanlığı Yayınları / 1371, Ankara.
KENESBAYOĞLU, K. (1984), *Kazak Türkçesi Sözlüğü* (Çevirenler: Hasan Oraltay, Doç. Dr. Nuri Yüce, Saadet Pınar), Türk Dünyası Araştırmaları Yayını: 8, İstanbul.
KOÇ, Kenan; Ayabek Bayniyazov; Vehbi Başkapan (2003), *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara.
KOÇ, Kenan; Oğuz Doğan (2004), *Kazak Türkçesi Grameri*, Gazi Kitabevi, İstanbul.
Türkçe Sözlük (2005), TDK Yayınları: 549, Ankara.

